

УДК 343.13

Наталя Турман,*канд. юрид. наук, асистент кафедри процесуального права
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ ЗМІСТУ УГОДИ ПРО ПРИМИРЕННЯ

Стаття присвячена аналізу основних елементів змісту угоди про примирення у кримінальному процесі. Проаналізовано чинне законодавство, що регулює процедуру укладення угоди про примирення у кримінальному провадженні, зосереджена увага на основних та додаткових елементах змісту угоди про примирення. Сформульовано висновки і пропозиції, спрямовані на вдосконалення кримінального законодавства у зазначеній сфері.

Ключові слова: кримінальний процес, кримінальне провадження, угода про примирення, процедура примирення, зміст угоди про примирення, основні та додаткові елементи змісту угоди про примирення.

Постановка проблеми. Для належної реалізації угоди про примирення у кримінальному процесі велике значення має дотримання положень чинного законодавства, що регулюють процедуру укладення даного виду угоди. Не закріплення основних елементів у змісті угоди про примирення є підставою для не затвердження судом останньої і, як результат, її невиконання, а відсутність ряду додаткових елементів у змісті угоди може сприяти неналежній реалізації інтересів сторін. Безперечно, чітке дотримання вимог закону щодо форми та змісту угоди про примирення є підставою для належної реалізації даної угоди на практиці та задоволення інтересів підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого.

Дослідження і публікації. Питання удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо забезпечення належної процедури укладення угоди про примирення, чіткого дотримання форми та змісту угоди про примирення, виокремлення основних та додаткових елементів змісту даного виду угоди привертала увагу багатьох відомих дослідників: Ю. В. Бауліна, І. А. Войтюка, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, В. О. Гринюка, В. Т. Маляренка, Н. В. Нестор, Р. В. Новака, В. Т. Нора, Г. Ю. Саєнко, В. Я. Тація, І. А. Тітка та інших.

Усі ці дослідження створили наукове підґрунтя для подальшого розвитку та вдосконалення інституту угод у кримінальному процесуальному праві України та розроблення єдиного механізму реалізації даних норм.

Мета і завдання цієї статті полягають у здійсненні аналізу норм чинного законодавства, що регулюють процедуру укладення угоди про примирення у кри-

мінальному процесі, та практичної сфери застосування даного виду угоди, виокремленні та аналізі основних та додаткових елементів змісту угоди про примирення з метою виявлення складних і спірних питань, що виникають на практиці під час реалізації даного виду угоди.

Виклад основного матеріалу. Наступним кроком після ініціювання укладення угоди про примирення є визначення змісту угоди. Враховуючи обов'язкові елементи угоди про примирення, визначені у нормах КПК України, та певною мірою розширюючи дані щодо кожного законодавчо визначеного елемента, здійснюючи умовний поділ змісту угоди про примирення на певні частини, можна стверджувати, що зміст даного виду угоди повинен містити інформацію такого змісту:

У «першій» частині угоди слід вказувати сторони, а також їхні особисті дані: прізвище, ім'я та по батькові; процесуальний статус особи (ким є особа – потерпілим чи підозрюваним (обвинуваченим); дату, місяць, рік народження, місце народження, національність; серію та номер паспорта, коли та ким його було видано. Крім того, у всіх випадках укладення угоди доцільно зазначати адресу реєстрації та фактичного місця проживання осіб.

У «другій» частині угоди зазначається інформація про примирення сторін, крім того, щодо кожної сторони угоди про примирення необхідно зазначити, що при її укладенні має місце вільне волевиявлення особи і що до неї не було застосовано фізичного та/чи психологічного тиску. Угода про примирення може бути укладена виключно за умови дотримання принципу добровільності. Надалі, під час здійснення судового провадження, суд перед прийняттям рішення про затвер-

дження угоди зобов'язаний переконатися у судовому засіданні, що укладення угоди сторонами є добровільним, а не наслідком застосування насильства, примусу, погроз або наслідком обіцянок чи дії будь-яких інших обставин, ніж ті, що передбаченні в угоді. Наявність спільної згоди на примирення обвинуваченого та потерпілого припускає остаточне вирішення виниклого кримінально-правового конфлікту внаслідок зміни у сторін конфлікту їхнього внутрішнього психологічного ставлення до злочину та один одного. Було б цілком виправдано, щоб сторони угоди дану інформацію засвідчили у тексті угоди своїми підписами. У цій частині угоди також доречно сформулювати підозру чи обвинувачення та його правову кваліфікацію із зазначенням статті (частини статті) КК України, необхідно прописати фактуру, яка зазначається в повідомленні про підозру, та вказати кваліфікацію діяння за статтею КК України, яка передбачає відповідальність за злочин. Не можна вважати такою, що відповідає вимогам закону, угоду, в якій відсутні формулювання підозри чи обвинувачення, правова кваліфікація дій підозрюваного чи обвинуваченого.

Коли мова доходить до правової кваліфікації діяння із зазначенням статті (частини статті) КК України, то кваліфіковано зробити це сторонам угоди, якщо вони не мають юридичної освіти, без сторонньої допомоги визначених законодавством осіб майже не реально, подібні некваліфіковані дії сторін угоди часто призводять у майбутньому до прийняття судом рішення про відмову в укладенні угоди, а сторони, які, маючи бажання та намір укласти угоду, фактично позбавляються можливості повторно подати її через чітку заборону у законодавстві. Прикладом може слугувати ухвала Вільнянського районного суду Запорізької області від 09 листопада 2016 р. у справі № 314/7083/16-к, коли у підготовчому судовому засіданні обвинувачена свою вину у вчиненні кримінального правопорушення визнала повністю та просила суд затвердити укладену угоду про примирення та призначити узгоджену у ній міру покарання, а також зазначила, що розуміє надані їй законом права, наслідки укладення та затвердження угоди про примирення, характер пред'явленого обвинувачення та вид покарання, який до неї буде застосований у результаті затвердження угоди про примирення, та наполягала на затвердженні угоди. Потерпіла також просила суд затвердити укладену угоду про примирення та призначити обвинуваченій узгоджену в ній міру покарання, зазначила, що розуміє надані їй законом права, наслідки укладен-

ня та затвердження угоди про примирення. При цьому зазначила, що їй зрозуміло вид покарання, який узгоджений угодою про примирення. Однак надалі сторонам було відмовлено у затвердженні угоди, оскільки у судовому засіданні обвинувачена пояснила, що в неї виник єдиний умисел на викрадення сітки рабиці, що була частиною забору, який вона не змогла реалізувати одночасно, оскільки не мала для цього фізичної можливості та продовжувала реалізовувати періодично – 25.09.2016, 27.09.2016, 30.09.2016. Із цього приводу п. 20 роз'яснень Пленуму Верховного суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» № 10 від 06.11.2009 передбачає, що неодноразове незаконне вилучення чужого майна чи заволодіння ним, що складається із тотожних діянь, які мають загальну мету та із самого початку охоплюються єдиним злочинним наміром на заволодіння конкретним майном, слід розглядати як один продовжуваний злочин. Як вбачається зі змісту обвинувального акта та угоди про примирення, дії обвинуваченої кваліфіковано за ч. 1, 2 ст. 185 КК України, при цьому вони спрямовані на один об'єкт злочину, складаються із тотожних діянь та, як вбачається з показань обвинуваченої, охоплювались єдиним злочинним наміром. У даній ситуації сторони помилково кваліфікували діяння, щодо яких укладено угоду про примирення. Крім того, дана угода про примирення не відповідає вимогам КК України, оскільки п. 3 угоди містить погодження призначення покарання «за ч. 2 ст. 185 КК України у вигляді штрафу у розмірі 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян...», що не відповідає санкції ч. 2 ст. 185 КК України, а п. 3 угоди містить посилення «...покласти на обвинуваченого, обов'язки, передбачені п. 2, п. 3, п. 4 ч. 1 ст. 76 КК України», що також не відповідає вимогам ч. 1 ст. 76 КК України [1].

У «третьій» частині угоди про примирення доцільно перелічити істотні обставини, які мають значення для її укладення. Ними можуть бути обставини, передбачені чинним КК України, що пом'якшують відповідальність особи, посткримінальна поведінка особи та інші. Обов'язковим складником змісту угоди про примирення є встановлення розміру шкоди, завданої потерпілому. Якщо підозрюваний (обвинувачений) відшкодовує шкоду грошима, то доречно зазначити її розмір у грошовому еквіваленті. В угоді також може бути зазначено обов'язок відшкодувати шкоду помісячно [2]. У цьому разі сторони угоди повинні чітко погодити дату, до якої помісячно повинно здійснюватися відшкодування завданих збитків до моменту

досягнення відповідного результату (наприклад, одужання потерпілого). З цього приводу Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ в ухвалі від 11.04.2013 у справі № 5-2008км13 зазначив: «Закон не вимагає, щоб таке відшкодування або усунення шкоди було здійснено у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. Так, задоволення матеріальних претензій може мати місце і частками протягом періоду часу, визначеного сторонами». Тобто ще одним обов'язковим складником угоди про примирення є встановлення строку відшкодування шкоди чи перелік дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, які підозрюваний чи обвинувачений зобов'язані вчинити на користь потерпілого, строк їх вчинення [3, с. 135]. Так, Є. В. Повзик пропонує передбачити у ст. 471 КПК України положення про те, що строк відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також виконання дій, не пов'язаних із відшкодуванням шкоди, не може перевищувати строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення [4, с. 15]. Ряд науковців справедливо зазначають у своїх працях, що відшкодування шкоди або усунення збитків можливо відстрочити на певний строк [5, с. 127; 6, с. 96-98; 7, с. 117], оскільки підозрюваний чи обвинувачений не завжди має реальну можливість відшкодувати шкоду в повному обсязі, наприклад, через скрутне матеріальне становище. Однак серед науковців є й інші точки зору. О. В. Хімичева вказує, що завдана шкода має бути повністю відшкодована до вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, тому що в інакше потерпілий не отримає достатніх гарантій відшкодування такої шкоди [8, с. 128-129]. Аналіз змісту угод про примирення свідчить, що часто спостерігається ситуація, коли сторони зазначають граничний строк відшкодування збитків ще до моменту затвердження даної угоди судом; у такій ситуації потерпілий намагається виключити негативні наслідки, які можуть настати для нього у разі неналежного виконання чи невиконання угоди про примирення з боку обвинуваченого. Фактично, якщо до зазначеного строку обвинувачений не відшкодував збитки, то потерпілий у судовому засіданні просить суд угоду не затверджувати. Сторони самі вправі визначити строк і розмір відшкодування шкоди, крім того, строк, розмір, а також спосіб повинні бути визначені сторонами так, щоб відшкодування завданих збитків було реальним. Інакше мета укладена угоди про

примирення з боку потерпілої особи буде зведена нанівець [3, с. 135]. Надалі саме суд зобов'язаний переконатися у спроможності обвинуваченого виконати обов'язки, покладені на нього угодою про примирення. Суди під час з'ясування можливості обвинуваченого виконати умови угоди про примирення не повинні обмежуватися отриманням нічим не підкріпленої відповіді обвинуваченого на запитання суду щодо спроможності відшкодування завданої шкоди, а залежно від умов угоди повинні витребувати в обвинуваченого докази, що свідчать про його платоспроможність (наприклад, правостановлюючі документи на майно, яке має бути передано потерпілому, довідку про отримання доходів тощо) [9, с. 81].

Особливістю укладення угоди про примирення є те, що її укладення залежить від вирішення питання не тільки щодо умов та порядку відновлення майнових прав потерпілого, а й задоволення його моральних потреб. На жаль, на практиці такі угоди, які б забезпечували відновлення не тільки майнових прав, а й задоволення моральних потреб потерпілого, є великою рідкістю.

Для правильного вибору покарання, яке буде затверджене в угоді про примирення надалі, необхідно згідно зі ст. 12 КК України зазначити тяжкість вчиненого злочину. В угоді необхідно вказати відомості про те, чи вчинений даний злочин підозрюваним (обвинуваченим) вперше, а також про наявність незнятих і непогашених судимостей. На жаль, не врахування сторонами угоди зазначеної вимоги процесуального закону у практичній діяльності трапляється часто. Потерпілі, з огляду на свою правову недосвідченість, залишаються пасивними учасниками укладення угоди, при цьому їхні права внаслідок затвердження судом такої угоди не поновлюються.

У наступній частині угоди сторони узгоджують покарання та дають згоду на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням; фактично узгодження покарання – це право сторін, однак суд у чітко визначених випадках може впливати на міру покарання, яка узгоджена між сторонами угоди. Зокрема, згідно з п. 6 інформаційного листа ВССУ, якщо до суду надійшла угода з узгодженою між сторонами мірою покарання під час судового розгляду, а суд, розглянувши матеріали кримінального провадження та заслухавши думку сторін, вбачає підстави для застосування ст. 97 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру» чи ст. 105 КК України

«Звільнення від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру», то, керуючись п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК України, суд має відмовити в затвердженні угоди та за наслідками здійснення судового провадження в загальному порядку звільнити особу від відповідальності чи від покарання, оскільки призначення покарання на підставі затвердженої судом угоди в такому випадку призведе до погіршення становища обвинуваченого [10]. Процес призначення покарання має суб'єктивно-об'єктивну природу. Відповідно, якість і кількість (вид і розмір) покарання є похідними від приписів закону, розсуду правозастосовувача і подеколи від волевиявлення потерпілої сторони. Відповідно до ч. 5 ст. 65 КК України та ч. 1 ст. 475 КПК України за наявності угоди про примирення суд призначає узгоджену сторонами міру покарання. При цьому виникає питання про межі такого покарання. Як впливає з ч. 2 ст. 469 КПК України, єдиним обмеженням є можливість укладення таких угод у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення. При цьому про те, чи повинна така угода відповідати загальним засадам призначення покарання, чи ні, не йдеться ні в процесуальному, ні в матеріальному законодавстві. Певне тлумачення механізму призначення покарання за наявності угод про примирення міститься в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 від 15.11.2012 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод». Зокрема, у п. 3 цього інформаційного листа вказано, що аналіз статей 65 і 75 КК України свідчить, що домовленості сторін угоди, коли узгоджується покарання, не мають виходити за межі загальних засад призначення покарання, встановлених законом України про кримінальну відповідальність [11, с. 94-98].

Обов'язково угода про примирення повинна містити відомості про наслідки укладення та затвердження угоди, передбачені ст. 473 КПК України, та наслідки невиконання угоди – дана інформація повинна бути підтверджена підписами сторін. Виходячи із законів логіки, угоду про примирення доцільно складати у трьох оригінальних примірниках, які матимуть однакову юридичну силу (по одному примірнику для сторін угоди і один для матеріалів провадження). Це також необхідно зазначити у тексті угоди. В угоді зазначається дата її укладення, крім того, вона скріплюється підписами сторін.

Варто погодитися з позицією Р. В. Новака, який у своїх працях виділяє основні та додаткові елементи змісту такої угоди. Основні елементи повинні обов'язково вказуватися у тексті угоди про примирення, а їх не включення чи неповне відображення свідчить про недотримання вимог чинного законодавства, і, як наслідок, така угода не може бути затверджена судом. До обов'язкових елементів автор відносить вимоги, визначені законодавцем у ст. 471 КПК України. Додаткові елементи можуть бути включені до змісту угоди про примирення тільки за бажанням потерпілого та підозрюваного чи обвинуваченого. До таких елементів угоди про примирення слід віднести, наприклад, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання для призначення узгодженого покарання між сторонами угоди, доцільність проходження правопорушником соціально-реабілітаційної програми [9, с. 69-70].

Висновки

Угода про примирення у кримінальному процесі, яка досить часто останнім часом трапляється на практиці, повинна бути укладена у чітко визначеній формі, а зміст останньої повинен відповідати положенням чинного законодавства. У свою чергу, недосконалість процедури, порушення законодавчо визначеної процедури сторонами угоди та іншими учасниками кримінального провадження часто призводить до серйозних негативних наслідків і слугує своєрідною «перепоною» для законного, належного втілення даного інституту кримінального процесуального права у практичну сферу. Усунення прогалин у чинному законодавстві, що стосуються процедури укладення угоди про примирення, а також укладення угоди про примирення з чітким дотриманням законодавчих вимог є запорукою пришвидшення здійснення кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Ухвала Вільнянського районного суду Запорізької області від 09 листопада 2016р. у справі № 314/7083/16-к / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62582258>
2. Бельмас Г. Особливості укладення угоди про примирення в кримінальному процесі. URL: <http://legalweekly.com.ua/index.php?id=16061&show=news&newsid=123131>
3. Турман Н. Процесуально-правовий аспект укладення угоди про примирення у кримінальному процесі України. Національний юридичний журнал «Теорія и практика». 201. № 3(31). С. 132-136.

4. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»; Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.

5. Нестор Н. Сучасні правові основи застосування примирення. Юридичний журнал. 2010. № 4. С. 224–229.

6. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.08. Одеса, 2007. 194 с.

7. Повзик Є. В. Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини (порівняльно-правове дослідження) : монографія. Х. : Право, 2014. 224 с.

8. Химичева О. В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на

досудебных стадиях уголовного судопроизводства: монография. М. : Закон и право : Юнити-Дана, 2004. 250 с.

9. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2015. 214 с.

10. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 05.04.2013 № 223-558/0/4-13. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13>.

11. Макаренко А. С. Проблеми призначення покарання за наявності угод про примирення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Вип. 32(3). С. 94–98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2015_32%283%29__25

Статья посвящена анализу основных элементов содержания соглашения о примирении в уголовном процессе. Проанализировано действующее законодательство, регулирующее процедуру заключения соглашения о примирении в уголовном производстве, сосредоточено внимание на основных и дополнительных элементах содержания соглашения о примирении. Сформулированы выводы и предложения, направленные на совершенствование уголовного законодательства в указанной сфере.

Ключевые слова: уголовный процесс, уголовное производство, соглашение о примирении, процедура примирения, содержание соглашения о примирении, основные и дополнительные элементы содержания соглашения о примирении.

The article is conducted on the analysis of the content of the agreement on reconciliation in the criminal process main elements. The current legislation governing the procedure for concluding an agreement on reconciliation in criminal proceedings is analyzed, attention is focused on the main and additional elements of the agreement on reconciliation content. The conclusions and suggestions aimed at improving the criminal legislation in this area are formulated.

Key words: criminal procedure, criminal proceedings, agreement on reconciliation, reconciliation procedure, content of the agreement on reconciliation, main and additional elements of the content of the agreement on reconciliation.